

Ekrem Čaušević, *Ustroj, sintaksa i semantika infinitnih glagolskih oblika u turskom jeziku. Turski i hrvatski jezik u usporedbi i kontrastiranju, Ibis grafika, Zagreb, 2018 (358 str.)*

U svibnju ove godine izašla je u nakladi Ibis grafike knjiga naslova *Ustroj, sintaksa i semantika infinitnih glagolskih oblika u turskom jeziku* i podnaslova *Turski i hrvatski jezik u usporedbi i kontrastiranju*. Autor je knjige dr. sc. Ekrem Čaušević, redoviti profesor u trajnome zvanju na Katedri za turkologiju pri Odsjeku za hungarologiju, turkologiju i judaistiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.

Glavni naslov ove knjige sažima osnovni cilj i temu kojom se autor u njoj bavi, a to je opis i analiza morfosintaktičkih i značenjskih struktura turskih infinitnih oblika kao što su različite vrste glagolskih imenica, participa i konverba. Te se turske forme iz funkcionalnoga aspekta mogu usporediti s raznim vrstama zavisnih rečenica u indoeuropskim jezicima, no mnoge su od njih po morfološkim i značenjskim osobitostima, a posebice po načinu uvrštavanja u složene rečenice, teško usporedive s ikojom indoeuropskom gramatičkom kategorijom. Upravo se tim pitanjima u ovoj svojoj knjizi opsežno, temeljito i sustavno bavi Ekrem Čaušević, pri čemu se usredotočuje na usporedbu i kontrastiranje turskih struktura s onima iz hrvatskoga jezika, što sažeto najavljuje u podnaslovu knjige.

Gramatičke i značenjske razlike između turskoga i hrvatskoga kao dvaju tipološki i genetski udaljenih jezika posebno dolaze do izražaja kad je riječ o infinitnim glagolskim oblicima u turskome jeziku. S obzirom na to da svladavanje tih oblika predstavlja velik izazov za govornike hrvatskoga kojima je turski strani jezik, autor u svojoj knjizi čitatelja postupno uvodi u problematiku materije, krećući se od jednostavnijega prema složenijemu. Pritom donosi detaljne i vrlo vrijedne opise i pojašnjenja procesa nominalizacije, atribucije i adverbijalizacije u turskome jeziku, pri čemu se sustavno osvrće na sličnosti i razlike u odnosu na hrvatski. Najprije pojašnjava načine izražavanja koordinacije i subordinacije u turskome i hrvatskome jeziku te preoblike turskih finitnih oblika u infinitne, a zatim analizira sintagme s infinitnim oblicima u ustroju temeljne rečenice uz kritičko propitkivanje mogu li se one smatrati zavisnim rečenicama.

Osim logične i pregledne strukturiranosti sadržajnih cjelina, ono što pridonosi prohodnosti knjige jest jasno definiranje lingvističkih pojmova, odnosno precizna upotreba metajezika. Usto, knjiga obiluje pomno odabranim i minuciozno razrađenim primjerima koji ilustriraju i potkrepljuju iznesene teze te olakšavaju razumijevanje prilično teških turskih struktura i obrađivane problematike općenito.

Knjiga je namijenjena studentima turskoga jezika, svima koji uče turski kao strani jezik, jezikoslovcima i onima koji se iz bilo kojega razloga bave ili zanimaju za jezičnu tipologiju i kontrastiranje. Valja istaknuti da vrijednosti knjige posebno pridonosi činjenica da je nastala na temelju autorova višedesetljetnoga znanstvenog bavljenja kontrastiranjem turskih i hrvatskih jezičnih struktura, što se ogleda i u

autorovu zavidnome poznavanju materije, razrađenoj znanstvenoj argumentaciji te referiranju na velik broj radova iz područja lingvistike i lingvističke turkologije. U knjizi su predstavljene dosadašnje relevantne spoznaje o materiji kojom se bavi, no autor istodobno toj materiji pristupa kritički, donoseći svoje originalne teze i zaključke.

Knjiga obaseže 358 stranica i podijeljena je u pet osnovnih poglavlja kojima prethodi »Predgovor« i kojima su na kraju pridodani »Tablica infinitivnih glagolskih oblika po abecednom redu«, popis »Kratice«, vrlo bogat popis konzultirane »Literature« te opsežno predmetno »Kazalo«.

»Predgovor« je kratak, no vrlo informativan. Osim što se u njemu kratko upućuje na osobitosti turskoga jezika po pitanju tipova sklapanja ishodišnih rečenica u ustroj proširene rečenice, autor na svega dvije stranice uspijeva čitatelju dočarati temeljne strukturne razlike između turskoga i hrvatskoga jezika. Već u jednome, ali vrlo ilustrativnome turskom primjeru [*Orhan'ın dün konuştuğu*] *adamı tanyor musun?* te njegovu doslovnome ([*Orhana jučer razgovaranje–njegovo–u–prošlosti*] *čovjeka znaš li?*) i zatim odgovarajućemu hrvatskom prijevodu ('Znaš li čovjeka [s kojim je Orhan jučer razgovarao?]) jasno pokazuje da su skupine u kojima se kao upravni članovi pojavljuju infinitni glagolski oblici ustrojene poput temeljnih rečenica s finitnim predikatom, odnosno da se u njima svi zavisni članovi nižu ljevostrano u odnosu na infinitni glagolski oblik (u primjeru je to glagolska imenica *konuştuğu*, dosl. »njegovo razgovaranje«). Takvo sintaktičko ustrojavanje svojstveno je turskome kao SOV jeziku i uvelike se razlikuje od ustrojavanja u hrvatskome kao SVO jeziku.

U prvome poglavlju naslovljenome *Kratki osvrt na načine izražavanja koordinacije i subordinacije u turskom jeziku* autor predstavlja načine sklapanja nezavisnosloženih i zavisnosloženih rečenica u turskome, ali i u hrvatskome jeziku. Unutar preglednih tablica s popratnim objašnjenjima pokazuje kako oba jezika raspolažu asindetskim (bezvezničkim) i sindetskim (vezničkim) načinima sklapanja, no ističe kako je u turskome sindetski način mnogo rjeđi negoli u hrvatskome. Kao najveću razliku između dvaju jezika autor navodi gramatička i leksička sredstva subordinacije te načine uvrštavanja zavisnih surečenica u glavnu rečenicu: subordinacija se u turskome, kao SOV jeziku, najčešće izražava preoblikom finitnoga oblika u infinitni oblik, što u hrvatskome nije slučaj. Ono što autor posebno naglašava već i u ovome poglavlju, a na što se osvrće i u analizama kroz cijelu knjigu, jest međusobna povezanost gramatičkoga (sintaktičkoga) i obavijesnoga ustroja. Primjerice, u turskome jeziku (a slično je i u hrvatskome) sklapanje složene rečenice nizanjem (1) ili pak subjunktorom (2) imat će drukčije implikacije na obavijesnost rečenice negoli sklapanje preoblikom finitnoga oblika u infinitni oblik (3):

- (1) *Okula gidemiyorum, hastayım.* 'Ne mogu ići u školu, bolesna sam.'
- (2) *Okula gidemiyorum çünkü hastayım.* 'Ne mogu ići u školu jer sam bolesna.'
- (3) *Hasta olduğum için okula gidemiyorum.* 'Budući da sam bolesna, ne mogu ići u školu.' (dosl. »Zbog mog bivanja bolesnom, ne mogu ići školu.«)

U svim trima primjerima riječ je o rečenicama s obilježjima subordinacije, pri čemu je u prvoj subordinacija implicitna, a u drugim dvjema eksplicitna. Međutim, dok je u prvim dvama primjerima informacija o bolesti nova obavijest ili rema, u trećemu primjeru ona je tema ili ono što je sugovorniku već poznato.

U drugome poglavlju knjige, koje nosi naziv *Infinitivni glagolski oblici turskoga jezika*, dodatno se razrađuje problematika najavljena u prethodnome poglavlju vezana uz činjenicu da su turski infinitni oblici, za razliku od hrvatskih infinitnih oblika, sredstvo sintaktičke subordinacije. U skladu s tom činjenicom, nakon preoblike iz finitnoga oblika infinitni oblici predstavljaju jezgru ili upravni član nrečenične predikacije, zadržavaju sve dopune i dodatke predikata ishodišne rečenice i, u skladu sa sintaktičkim ustrojstvom SOV jezika, nalaze se na krajnjoj desnoj poziciji. Ovisno o vrsti infinitne forme koja se pojavljuje u infinitnoj skupini te o njezinoj funkciji i značenju, autor dijeli infinitne skupine na 1) imenske, koje su nastale nominalizacijom i kojima je upravni član jedna od vrsta glagolskih imenica, 2) atributne, koje dijeli na participijske i proparticipske, te 3) adverbijalne, s konverbima ili kvazikonverbima kao upravnim članovima. Pritom donosi vrijedna zapažanja o sintagmatskim odnosima konstituenata unutar tih skupina dosljedno uspoređujući turske strukture s njima značenjski bliskim hrvatskim strukturama. Primjerice, zamjećuje kako se svaka turska rečenica, bez obzira na broj konstituenata i stupanj složenosti, može nominalizirati, dok u hrvatskome postoje određene restrikcije. Vrlo ilustrativni primjer toga jest sljedeći, u kojemu u rečenici subjekt otvara mjesto atributu, a predikat izravnomu objektu:

Kahraman çocuk ablasını kurtardı. → *kahraman çocuğ-un abla-sı-n-ı kurtar-ma-sı*
 [hrabri dječak-GEN starija.sestra-POSS.
 3SG-PRONN-ACC spasiti-VN-POSS.3SG]

»Hrabri dječak spasio je svoju stariju sestru.« → *spasavanje hrabrog dječaka
 svoje starije sestre

Autor poglavlje završava kratkom raspravom o tome mogu li se infinitne skupine smatrati zavisnim surečenicama, a infinitni oblici njihovim predikatima. Pritom uspoređuje različite vrste infinitnih oblika pokazujući kako su pojedini od njih značenjski vrlo bliski jedni drugima iako su strukturno različiti, te kako su granice između glagolskih i imenskih oblika glagola vrlo propusne s obzirom na to da se načini na koje se »ponašaju« međusobno isprepliću. Uzimajući u obzir i dosadašnje radove koji raspravljaju o toj problematici, zaključuje da je kategorizacija infinitnih skupina kao »zavisnih surečenica s infinitnim predikatom«, a ne kao proširenih rečeničnih članova, lingvistički slabo utemeljena i da se uglavnom temelji na promatranju turskih jezičnih struktura kroz prizmu kategorija svojstvenih indoeuropskim jezicima.

U sljedećim su trima poglavljima turski infinitni oblici detaljno predstavljani i analizirani prema načinu preoblike kojom su nastali te značenjima i funkcijama koje obnašaju u glavnoj rečenici. U skladu s time poglavlja redom nose sljedeće nazive: *III. Nominalizacija*, *IV. Atribucija* i *V. Adverbijalizacija*. Ta su tri poglavlja ujedno

i najduža u knjizi iz više razloga. Kao prvo, turski su infinitni oblici vrlo brojni, a usto su najčešće i morfološki vrlo bogati s obzirom na aglutinativnu prirodu jezika. Naime, osim što neki od njih, kao što su glagolske imenice, mogu primati posvojne i padežne nastavke, sami nastavci za tvorbu infinitnih oblika mogu se, osim na jednostavnu, dodavati i na glagolsku osnovu proširenu nastavcima za izražavanje različitih gramatičkih kategorija (npr. za negaciju, za posibilitativ/imposibilitativ, za glagolske likove, za izražavanje vidskih i modalnih karakteristika radnje itd.). Nadalje, mnogi infinitni oblici mogu se kombinirati s različitim postpozicijama pri čemu ostvaruju posve nova značenja. Autor u ovim trima poglavljima analizom vrlo temeljito i cjelovito zahvaća sve te moguće strukture i kombinacije.

U poglavlju *Nominalizacija* opisuju se i pojašnjavaju različite vrste glagolskih imenica (na $-mAk$, $-mA$, $-DIk$, $-(y)AcAk$ i $-(y)Iş$) koje su nastale poimeničavanjem finitnih predikata u imenskim ili glagolskim rečenicama. Za svaku od glagolskih imenica objašnjavaju se načini preoblike, analiziraju njihova morfološka i sintaktička obilježja te funkcije koje imaju u temeljnoj rečenici unutar imenskih skupina. Autor posvećuje pozornost i semantičkim kriterijima odabira određenog nominalizatora te obavijesnom ustroju rečenice i implikacijama koje taj ustroj ima na oblik subjekta infinitne forme. Poglavlje raspravlja i o pitanjima kao što su koreferencijalnost subjekta temeljne rečenice i subjekta imenske skupine te koreferencijalnost subjekta i objekta nominalizirane rečenice. Velik dio poglavlja posvećen je glagolskim imenicama na $-DIk$ i $-(y)AcAk$ u funkciji adverbijala jer se one vrlo produktivno kombiniraju s različitim adverbijalnim padežima, postpozicijama i određenim imenicama pri čemu ostvaruju razna priložna značenja kao što su uzročna, vremenska, poredbena i načinska. Poglavlje se završava kratkim potpoglavljem o nominalizaciji bez preoblike finitnoga oblika u infinitni oblik, a u njemu je najviše pozornosti posvećeno rečenicama s kvaziveznikom *diye*. Te je rečenice autor uvrstio u knjigu jer je sâm kvaziveznik zapravo infinitni oblik glagola *demek* ('reći', 'kazati'), a njime se ishodišne rečenice preoblikuju u zavisnosloženu rečenicu tako da obje zadržavaju finitni predikat. Osim što je sklapanje s pomoću toga kvaziveznika vrlo često u turskome jeziku, ono je i posebno zanimljivo jer, kao što autor pojašnjava, predstavlja neku vrstu hibridnoga načina izražavanja subordinacije s obzirom na to da ima obilježja i sindetskoga i asindetskoga uvrštavanja.

Nakon poglavlja *Nominalizacija* slijedi poglavlje *Atribucija*, u kojemu se predstavljaju i analiziraju turske atributne konstrukcije nastale preoblikom finitnih oblika u infinitne oblike. Na početku poglavlja autor donosi kratki kontrastivni pogled na hrvatske odnosne surečenice i turske atributne konstrukcije u kojemu, osim pojašnjenja turskih participa i proparticipa, objašnjava i važne teorijske pojmove (kao što su antecedent, postcedent i koreferent) ključne za daljnje praćenje materije. Turske participe određuje kao glagolske pridjeve koji se prema postcedentu (ili imenici koju određuju) odnose kao atribut prema imenici, a uvjetno se mogu usporediti s hrvatskim glagolskim priložima (npr. *gelen adam* 'dolazeći/došavši čovjek'). Proparticipi su, pak, izvorno glagolske imenice na $-DIk$ i $-(y)AcAk$ s posvoj-

nim sufiksima koje se prema svojem postcedentu odnose i kao atribut prema imenici, i kao glagol prema objektu i priložnoj oznaci (npr. *yazdıđı mektup* ‘pismo koje je napisao’, dosl. »pisanje–njegovo pismo«). Poglavlje je podijeljeno na dva veća i dva manja potpoglavlja. Dva veća potpoglavlja iz gramatičkoga i značenjskoga aspekta temeljito obrađuju 1) participe i participske atributne skupine te 2) proparticipe i proparticipske atributne skupine. Osim jednostavnih participskih i proparticipskih oblika, kao što su *-mİş*, *-(y)AcAk*, *-DIđI* i *-(y)AcAđI*, obrađeni su i oni složeni, takozvani »perifrastični« oblici *-mİş olan*, *-(y)AcAk olan*, *-mİş olduđu*, *-mİş olacađı*, *-(y)AcAk olduđu* i *-mAktA olduđu*, koji se u lingvističkoj literaturi slabije obrađuju pa je autorovo bavljenje tom problematikom svakako veliki prinos njihovu rasvjetljavanju i razumijevanju. Dva manja potpoglavlja nalaze se na samome kraju i odnose se na glagolsku imenicu na *-(y)Iş* i manje produktivne glagolske imenice, a to su imenice na *-mİş-İlk*, *-mAmAz-İlk* i *-mAk-İlk*. Možda bi bilo strukturno logičnije da su ta dva potpoglavlja o glagolskim imenicama uvrštena u poglavlje *Nominalizacija*, a ne u poglavlje *Atribucija*, no ona zasigurno i ovako upotpunjuju raspravu o glagolskim imenicama u ovoj knjizi.

Zadnje, peto poglavlje, pod naslovom *Adverbijalizacija*, posvećeno je konverbima, odnosno glagolskim oblicima adverbijalnoga značenja, te konverbnim skupovima, strukturama koje su značenjski bliske hrvatskim adverbijalnim ili priložnim surečenicama vremenskoga i načinskoga značenja. Autor konverbe klasificira na prave, koji se tvore samosvojnim sufiksima, te »lažne« ili kvazikonverbe, koji predstavljaju morfološki »blokirane« heterogene glagolske oblike, tj. oblike koji se tvore određenom kombinacijom sufikasa za izražavanje drugih gramatičkih kategorija, ali se funkcionalno i značenjski ponašaju kao konverbi. Autor ističe kako su za razliku od glagolskih imenica konverbi jednofunkcionalni, tj. ne mogu imati ni imensku ni atributnu funkciju, dok glagolske imenice, primjerice, uz te dvije funkcije mogu imati još i adverbijalnu funkciju. U poglavlju su obrađeni pravi konverbi na *-(y)A*, *-(y)ArAk*, *-mAdAn*, *-(y)AlI*, *-(y)IncA* i *iken* te kvazikonverbi na *-mAk-sIz-In*, *-mAz-dAn önce*, *-r...-mAz*, *-DIk-tA*, *-DIk-tAn sonra*, *-DIk-çA*, *-(y)An-A / -(y)AsI-yA kadar (dek / deđin)*, *-(y)An-dAn sonra*. Svi se oni mogu klasificirati ili kao primarno načinski ili kao primarno vremenski, no gotovo svaki od njih nosi i neka sekundarna značenja. U zasebno je potpoglavlje pak izdvojen konverb na *-(y)Ip*, koji je među ostalim konverbima specifičan po tome što ne izražava subordinaciju, već koordinaciju dviju radnji. No s obzirom na to da spada u infinitne oblike, koji su uglavnom zavisni ili podređeni rečenični članovi, može se reći da je kod konverba na *-(y)Ip*, kako navodi autor, riječ o paradoksalnome slučaju jer se koordinacija izražava subordinacijom.

Poglavljem *Adverbijalizacija* završava teorijsko–analitički dio knjige, a slijede prilozi: tablica s abecednim popisom infinitnih oblika oprimjerenih u rečenicama koje su zatim prevedene na hrvatski, popis kratica, opsežan popis literature i predmetno kazalo. Ti prilozi, zajedno s numeriranjem paragrafa kroz cijelu knjigu, uvelike olakšavaju snalaženje u zaista golemoj i kompleksnoj građi koju je autor u ovoj

knjizi uspio vrlo vješto usustaviti i obraditi. Nesumnjivo je da na hrvatskome, ali isto tako ni na kojemu drugom jeziku ne postoji tako temeljit i objasnidben opis infinitivnih formi turskoga jezika, koje predstavljaju jedan od najtežih segmenata u učenju turskoga jezika. Knjiga je jedinstvena ne samo zato što sustavno i cjelovito obrađuje tematiku turskih infinitivnih formi već i zato što toj tematici pristupa iz kontrastivne perspektive u odnosu na neki neindoeuropski jezik. Po tome je ona korisna i za učenje turskoga kao stranoga jezika, ali i znanstveno i stručno relevantna za turkološka i kroatistička istraživanja te za istraživanja na području kontrastiranja tipološki različitih i genetski nesrodnih jezika općenito.

Barbara Kerovec